

Beelden om te denken

Kunst verrijkt ons voelen én ons denken – zo klinkt het vaak als de waarde van kunst nog maar eens moet verdedigd worden. Hoe werkt dat, kunst als een vorm van denken? Het werk van beeldend kunstenaar Patrick Ceyssens nodigt uit tot reflectie over de verrijking van beelden en de verschraving van ons denken. **Nadia Sels**

'Wat maakt schoonheid zo sterk? Schoonheid raakt zowel het hart als het verstand. Maar anders dan wij vaak vermoeden. Schoonheid bevestigt nooit het evidente. Ze laat het hart denken en het verstand voelen. In beide gevallen gaat het om intrusie. Schoonheid dringt binnen in een sfeer waarvan ze de innerlijke logica verstoort. Zo bestaan er intelligente en domme schilderijen.'

Zo staat het er in een van de mooiere columns die Rik Torfs ooit in De Standaard publiceerde. In hetzelfde stukje tacket hij ook de conceptuele kunst. In tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt, faalt die volgens Torfs niet 'omdat ze te min de zinnen streelt, maar juist omdat zij te weinig het verstand beroert: vaak slaagt de kunstenaar er alleen maar in om één simpel en eenzijdig idee aan te reiken. Conceptuele kunst is zelden te moeilijk, vaak te gemakkelijk.' Het punt dat Torfs wil maken, is een intuïtie die we eigenlijk allen wel delen: dat de zinnelijke streling die wordt opgeroepen door bijvoorbeeld de kleurschakeringen van een schilderij, het weerspannige ritme van een muziekstuk of de spanningsoopbouw van een sculptuur de geest kunnen prikkelen, terwijl omgekeerd de kracht van een idee niet losstaat van de esthetische vorm waarin het zich presenteert. Toch is die overtuiging dwars dan ze wel lijkt. Als kunst in het publieke debat naar voor wordt geschoven als iets dat uitnodigt tot denken, dan gaat het vaak om net die vormen van conceptuele kunst – zonder alle vormen daarvan over één kam te scheren – die Torfs aan de kaak stelt. Hapklare, vlot communiceerbare want podelnaakte ideeën, ontstaan van de sluisers van de vorm, zonder de erotiek van de ambiguïteit, het onuitgesproken. Eerder nog dan over ons artistiek waardeoordeel zegt dat misschien iets over een verschraving in ons collectief denken.

Lichamelijke betekenis

Interessant is dat de cognitieve linguïstiek en de neurowetenschappen Torfs' stelling beginnen te bevestigen: schoonheid en denken staan niet los van elkaar. Meer nog: elke vorm van genuanceerd, betekenisvol en creatief denken is gebouwd op zinnelijke, emotionele, esthetische ervaringen. Dat is de stelling die onder andere filosoof Mark Johnson verdedigt. In zijn boek *The Meaning of the Body* (2007) weerlegt hij een aantal misvattingen over het denken die we van Descartes hebben geërfd. Dat verstandelijk denken losstaat van ons ervarende lichaam, om te beginnen. Om betekenis te geven aan onze confrontatie met de wereld, zo stelt Johnson, doen we voortdurend beroep op beelden, bewegingsschema's, sensaties en

STAALKAART #35 DECEMBER 2016-JANUARI-FEBRUARI 2017

A VINTAGE NUDE OPENS UP NEW AREAS

STAALKAART #35 DECEMBER 2016-JANUARI-FEBRUARI 2017

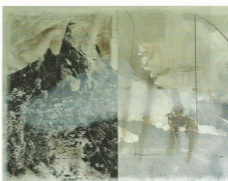
emoties. Pas op die onderbouw van zinnelijke ervaringen kunnen we een begripapparaat bouwen.

De simpelste voorbeelden daarvan zijn metaforen. Al sinds zijn vroegste werken hermt Johnson op het feit dat die niet zomaar wat mooie taalierlantjies zijn. Wel integendeel: deze denkbeelden – letterlijk: beelden waarmee we kunnen denken – zitten ingebakken in de vezels van onze abstracte concepten. Over tijd, bijvoorbeeld, die voorbijnemt, voortkabbelt, ons door de vingervloei, kunnen we maar nadenken dankzij het beeld van de stroom. En de waarheid, die we blootleggen of verhullen, waarnaar we tasten of doorstoten, die gelaagd of naakt kan zijn, laat zich maar concipiëren via ons lichaam dat zich herinnert hoe je cadeaujes uitpakt, mandarijntjes peilt, een verlangd lichaam zoekt onder verhulde lagen.

De voorbeelden die zo eenvoudig te benoemen zijn, zijn echter het tijje van de ijsberg. Net zoals een vis die voortdurend in water zwemt, zich eigenlijk geen beeld van water kan vormen, zo kunnen wij ons ook nooit ten volle bewust worden van hoezoer onze kijk op de werkelijkheid door lichamelijke gevormde denkbeelden gemodelleerd is. Metaphors we live by, zo heet een van Johnsons bekende werken: we leven, denken, voelen, ademen in metaforen. Evenmin als we uit ons lichaam kunnen stappen om de wereld nu eens objectief te ervaren, kunnen we uit die denkbeelden stappen waarmee we de wereld vorm en betekenis geven.

Dit inzicht heeft grote gevolgen voor de waarde die je aan kunst toekeert, en voor de kunst die je waarde wil toekennen. Voor Johnson betekent dit immers dat kunst al evenmin als een luxe, een tierlantjiesje aan de beschaving kan worden afgedaan. Want het is binnen dit veld dat de rijkdom aan beelden, bewegingsschema's, prikkels en emoties waarover een cultuur beschikt, wordt opgedolven en bewerkt. Kunstenaars filteren, destilleren, transformeren die ruwe grondstof tot er iets nieuws uit naar voren komt dat we als gemeenschap kunnen delen, dat als herkenbaar, bruikbaar, bevrijdend verschijnt.

En dit proces gaat aan het heldere denken met duidelijk omlijnde concepten vooraf. Voor de mens zich in de Griekse cultuur voor het eerst als vrij en autonoom individu kon denken, moest hij zich leren afbeelden in het genre van de *lauros*, de eerste naar realisme strevende, levensgrote, losstaande menselijke beelden in de kunst. Net zo exploreerde en transformeerde de mens in het genre van de landschapsschildering al honderden jaren zijn relatie tot zijn leefwereld, voordat in de 17de het begrip 'landschap' zijn intrede deed. Kunst is dus altijd al een denken geweest. Niet slechts in de mate dat ze bestaande abstracte betekenissen en symbolen gebruikt, maar – veel

fundamenteeler – omdat ze een lichamelijke, zinnelijke exploratie inhoudt van wat het betekent om mens te zijn in de wereld.

THE IMAGE THINKS FOR US

Het canvas van de geest

Het is niet eenvoudig een hedendaags kunstenaar te vinden die deze onderhuidse werking van beelden zo voelbaar kan maken als Patrick Ceyssens. In zijn persoon verenigt hij dan ook twee rollen: die van kunstenaar en onderzoeker in de kunsten. Aan PXL-MAD School of Arts doceert hij beeldanalyse en werkt aan een doctoraat dat in het verlengde ligt van wat hij in zijn kunstpraktijk al twintig jaar doet: de verborgen werking van beelden in hun verschillende componenten onderzoeken, met name precies waar die werking ontsnapt aan de gebruikelijke talige interpretatiekaders. Een heilige evenwichtssoefening tussen expliciteren en exploreren, maar een blik op zijn beelden leert onmiddellijk dat Ceyssens' werk zich niet tot één idee laat herleiden – al is een poging tot analyse een prikkelende bezigheid. Twee rode draden verstregelen zich in Ceyssens' oeuvre. Enerzijds is er het thema van de herinnering en haar bedrieglijke betovering. Vaak gaat hij aan de slag met amateuristische foto's of beeldopnames als objecten: stukjes verwaarloosde maar met emotie beladen dagelijkse cultuur die precies in hun imperfectie en onbevangenheid vaak poëtische elementen van de werkelijkheid vastleggen. Anderzijds is er de notie van de verstoring, de breuk. Die verschijnt in verschillende vormen, op verschillende niveaus. Soms neemt ze vorm aan doordat Ceyssens verschillende media en genres combineert. Zoals wanneer hij bijvoorbeeld filmbeelden op een beschilderd canvas projecteert, of op symbolisch beladen ruimtes die op projectieschermen van de verbeelding zijn. De

Nadia Sels (1981) is classica en cultuurwetenschapper. Ze doceert klassieke mythologie aan de UGent en kunstgeschiedenis aan de PXL-MAD Hasselt. Daarnaast schrijft ze over kunst, literatuur en cultuur.

STAALKAART #35 DECEMBER 2016-JANUARI-FEBRUARI 2017

IN THE BACKGROUND LIES THE REAL DESIRE

werking van het beeld vervloeiit daarbij met die van het geheugen: 'Our mind is the only canvas', zoals een van zijn titels luidt.

Mentale platentektoniek

Het kan ook met heel simpele middelen, zoals in 'Interferences #16', een melancholisch, teder én komisch werkje op basis van een oude reisfoto – iemands tante op skivakantie, welke. Het beeld loopt hier niet zomaar één breuk op, maar een ware ophoping aan complexe fracturen. Een plooi in de foto onttrekt het gelaat van de vrouw aan ons zicht, waardoor er een schaduw ontstaat die het zwarte silhouet in de sneeuw een vreemde, concrete diepte geeft. De verkleuring recht in de foto, de skilatten, en de toegevoegde lijn die zich tegen die latten balanceert maar zelf ook het kader en het medium van de foto doorbreekt... Alles samen vormt het een harmonica-achtige, ritmische opeenvolging van plooiën. Die herneemt zich bovendien nog eens in het zigzag-patroontje van de wintertrui – zelf al een stijling van het gebegte, de grote vouw in het landschap die de deze vrouw met de belofte van glijplezier (en wie weet welke verwachtingen nog meer) naar hier heeft gelokt.

Doorheen al die kleine rupturen worden diepere breuken voelbaar gemaakt. Die met het verleden, dat nooit meer terug kan komen. Die tussen ons en deze vrouw, die we nooit zullen kennen. Die tussen werkelijkheid en geheugen, dat altijd getekend door scheuren en schaduw getekend is. Toch is het te eenvoudig om simpelweg te zeggen dat de foto handelt over de onbetrouwbaarheid van het geheugen, of over het verglijden van de tijd. Het beeld symboliseert niet alleen, het activeert ook iets in ons. Het opent niet alleen het beeldarchief van onze eigen herinneringen, maar ook een soort gered-schapskist van vormen, sensaties en emoties om met dat herinneringsarchief aan de slag te gaan. Dat kan variëren van simpele, lichamelijke prikkels tot zingevende metaforen in de kiem.

Misschien brengt de scheur ter hoogte van de voeten, nog witter dan de sneeuw zelf, ons mentaal aan het glijden, op een plezierige of beangstigende manier. Misschien maakt de vouw ook een plooi in ons denken mogelijk: een aanzet om te breken met het bekende, of juist om te rouwen om wat tussen de plooiën is gevallen, nooit tot ontplooiing is gekomen, nooit kan worden gladgestreken.

De werkelijkheid zoals Ceyssens die in beeld brengt is nooit vlak, nooit zonder zijn onheilbare wanverhoudingen en verstoringen. Ze laat zich niet onder één noemer brengen, en alleen dat al maakt zijn werken tot "intelligente" beelden. Misschien is dat de denkfout van onze tijd: dat de wereld moet en kan beschreven worden in een paar objectieve, mathematische taal waaruit alle ambiguïteiten, breuklijnen en schmerzzones verbannen zijn.

Vintage Naakt

Heel vaak herinneren Ceyssens' beelden de toeschouwer eraan dat een puur objectieve registratie van de werkelijkheid onmogelijk is, en dat bij elk beeld interpretatie een rol speelt. In 'The image thinks for us #1', bijvoorbeeld, een canvas waarop een bergpanorama desinbrengert tot donkere en lichte vlekken, terwijl omgekeerd knaukels, vlekken en verkleuringen spontaan transformeren tot wolkenlijnen, sneeuwvlektes, platentektoniek. Neutrale waarneming is onmogelijk, in de reeks 'In the background lies the real desire' verschijnt het majestueuze berglandschap, maar hier versmolten met wat grauwe, banale ruimtes. Met een directe, lichamelijke herkenbaarheid vatten deze beelden de fenomenologie van het verlangen, de desillusie ook. Toch opent zich in elke breuk ook een vluchtlijn: via een keukenraam of een balustrade kadert elk van deze ruimtes ook een verte in, een minimale mogelijkheid tot ontsnapping. Dat is de kracht van het beeld. In het wit van een tafeltje kan elk moment een besneeuwd bergplateau verschijnen.

Leidt dit denken in beelden ook tot conclusies, legt het iets bloot? Godzijdank niet. Hoeveel beelding je kijkt ook doorbladert, de waarheid van deze werken toont zich nooit geheel naakt. Misschien vangen we hier en daar een glimp van haar op, misschien hoort ze zich bijvoorbeeld even in 'A vintage nude opens up new areas #2', verhuuld en onthuld door sluisers van verf en denkbeeld. Maar zelfs daar wijst de waarheid aan zichzelf voorbij. Concluderen betekent sluiten. Hier worden nieuwe gebieden geopend.

www.patrickceyssens.com

STAALKAART #35 DECEMBER 2016-JANUARI-FEBRUARI 2017